

Szegedi Tudományegyetem
Bölcsészet- és Társadalomtudományi Kar

Magyarország egy osztrák humanista szemével.
Wolfgang Lazius Magyarország chorográfiája, a *Regni
Hungariae Archaeologiae libri tres*.
PhD disszertáció tézisei

Csapó Fanni

Témavezető: dr. habil. Kasza Péter

tszv. habilitált egyetemi docens

SZTE BTK

Klasszika-filológia és Neolatin Tanszék

Szeged

2023

I. A dolgozat célkitűzése és tartalmi ismertetése

A disszertáció célkitűzése kettős: egyrészt a dolgozat részeként szeretném az *Archaeologia Hungariae libri tres* (továbbiakban: *Archaeologia*) első könyvének átíratát kritikai apparátussal ellátva közre adni, másrészt Wolfgang Lazius Magyarország-leírását különböző vezérfonalak, és kérdésfelvetések mentén szeretném vizsgálni és bemutatni.

A disszertáció gerincét képező *Archaeologia* egy olyan osztrák szerző műve, akinek a neve és a munkássága a hazai közönség számára kevésbé ismert, noha számos szállal (és művel) kötődik a magyar történelemhez. Éppen ezért dolgozatomat Wolfgang Lazius életének és tevékenységi körének a bemutatásával kezdtem, hogy az Olvasó is képet kaphasson arról, ki is volt az *Archaeologia* szerzője.

Wolfgang Lazius, a 16. századi bécsi humanista, igazi polihisztor volt, az orvoslás mellett a történetírásnak és a térképészetnek szentelte az életét, valamint I. Ferdinánd megtette a császári érme- és régiséggyűjtemény vezetőjének is. Rendkívül termékeny szerző volt, ám orvosi jellegű elméleti munkákat nem hagyott az utókorra, sokkal inkább térképészként és történészként vívott ki magának hírnevet. A historiográfiai áttekintéssel pedig arra kívántam rávilágítani, hogy a kutatásban a határvonalat a kéziratosság és a nyomtatás problematikája mentén lehet a leginkább meghúzni, tehát alapvetően Lazius azon írásait vizsgálták, amelyek nyomtatásban is megjelentek. Bár számos tanulmány született Lazius munkásságát illetően, de azok leginkább a térképészeti tevékenységére koncentrálnak. Az életmű javát kitevő azon történeti tárgyú írások, amelyek kéziratban maradtak fent és a feldolgozásra várnak, az utóbbi évtizedben kerültek a kutatás fókuszába.

Mivel napjaink geográfiai irodalma és a humanista geográfia műfaja merőben eltér egymástól, – elég csak arra gondolnunk, hogy a reneszánsz érában a földleírás a történetírás tárgykörébe tartozott, – ezért szükségét éreztem annak, hogy körbejárjam a humanista geográfiai irodalom ismérveit a második fejezet elején.

A második fejezet következő alfejezete a Magyarország-leírások témakörét öleli fel, hiszen Lazius *Archaeológiája* nem az egyetlen Magyarországról született földleírás a korszakban, hanem a 15. és 16. században Magyarországról készült chorográfiai irodalom egy darabja, ezért az *Archeologia* helyét és jelentőségét értékelendő érdemes röviden áttekinteni azt a szövegtörzset, melynek tematikájánál fogva a részét képezte. A disszertáció ez a fejezete Pietro Ransano, Antonio Bonfini, Johannes Cuspinianus, Brodarics István és Oláh Miklós Magyarország-leírását vizsgálja a következő szempontok mentén:

- 1) Mű keletkezésének ideje, valamint a korszakban kiadásra került-e a munka,

- 2) Önálló mű vagy földrajzi bevezető a Magyarország-leírás,
- 3) Recepció.
- 4) Teljes vagy részleges országleírás,
- 5) Tarkítják-e exkurzusok a földleírást.

Az *Archeologia* azonban nemcsak a Magyarországról készült chorográfiai irodalom részeként értelmezendő, hiszen Lazius más területekről is írt chorográfákat, így szükségessé vált ezeknek a műveknek az általános bemutatása, hiszen, ahogy az egyéb Magyarország-leírások ismerete nélkül nem alkothattam teljes képet az *Archaeologiáról*, úgy Lazius egyéb, hasonló témát felölelő műveinek áttekintése nélkül sem. Az osztrák területek atlaszán, a *Typi chorographici Austrae*-n kívül, ami nyomtatásban is megjelent, szinten az osztrák területekre koncentrált Lazius *Interpretatio chorographiae utriusque Austriae*-je, *Descriptio Austriae ultradanubianae*-je és *Descriptionis inferioris Austriae sive Norici Ripensis, Austriae historiae fragmentum Lazii*-je, azonban ezek a munkák kéziratosan maradtak fenn. Utóbbi munka ráadásul töredékesen maradt ránk. Magyarország-chorográfiát kettőt írt Lazius a *Des Khünigreichs Hungern sambt seinen eingelebten Landen, gründtliche und warhafftige Chorographica bescreybung*-ot és *Regni Hungariae Archaeologiae libri tres*-t. Des Khünigreichs Hungern a *Typi chorographicum*-hoz hasonlóan szintén megjelent nyomtatásban, valamint Lazius chorográfiai közül ez az egyetlen, ami német nyelven íródott, míg a többi latinul. Végezetül a terület leírások sorát egy Erdélyről készült munkával, a *Descriptio Daciae sive Transylvaniae*-vel zártam, ami szintén nem kerül kiadásra.

Úgy vélem a disszertáció jelentősége is abban áll, hogy Lazius egyik kéziratban maradt művét, egy olyan szöveget, vizsgál, ami pont a kéziratossága miatt elkerülte mind a magyar, mind a nemzetközi kutatók figyelmét. A fejezet végén Lazius *Decades*-ének az első decasának a felépítése is felvázolásra került. A *Descriptio Daciae* ölelte volna fel az első könyvet, hiszen Lazius maga nevezte meg az Erdély leírást a *Commentarii Rerum Austriacarum* első könyvének, ezt követte volna *Descriptio Austriae Ultradanubianae*, amit Lazius *Commentarii Rerum Austriacarum* második könyvének szánt. Feltételezhető, hogy a harmadik könyvet Lazius még szintén az osztrák területeknek szánta volna, a tartalma hasonló lehetett volna, mint a töredékesen fennmaradt Noricumról és Rhaetiáról szóló chorografikus írásainak. Ezután a negyedik könyvben pedig egy Magyarországról szóló leírást olvashattunk volna.

A humanista geográfiai szöveg utolsó alfejezetét az *Archeologia* deskriptív leírásának szenteltem, ahol a szöveg tartalmi ismertetése mellett, a keletkezési idő kérdését is

megvizsgáltam, ugyanis Lazius Magyarország-leírása nincs datálva, ezért keletkezési idejét illetően a kontextusra kell hagyatkoznunk.

A harmadik fejezet adja a disszertáció érdemi részét, ugyanis ezt a részt az *Archaeologia* részletes elemzésének szenteltem, az egyes alfejezetek egy-egy problémakört vizsgálnak meg. Kulcsár Péter a középkori történetíróknál megjelenő földleírása kapcsán a következőt írta: „a földrajz mellékkörülményként kerül alkalmazásra, rendszerint a krónikás kezét egyébként is vezető politikai cél közvetlen szolgálatában”.¹ Ugyan a humanistáknál a geográfiai már nem mellékkörülmény, de az ő írásaikat is erőteljesen áthatja a politika. Éppen ezért a legelső alfejezet (*Földrajz a politika szolgálatában*) a chorográfiában rejlő politikai propaganda témáját vizsgálja. Lazius Erdély-leírásának a vizsgálatakor azt állapítottam meg, hogy a földrajzi munkával – különös tekintettel a *Descriptio Daciae* hatodik fejezetére – igyekezett támogatni a hivatalos udvari propagandát, így arra gondoltam, hogy érdemes megnézni, hogy más, hasonló munkája, mint például az *Archaeologia*, is szolgálhatott-e hasonló célokat.

A következő alfejezet Lazius történetírói módszerének kérdéskörét járta körül. Az anyaggyűjtés során kezembe akadt Lazius *Reipublicae Romanae in exteris provinciis bello constitutae commentariorum libri XII* című könyve, ahol szintén érintett magyar témát (például pannóniai városok, az itt állomásozó legiók), így elolvastam a vonatkozó részeket. Ekkor érett meg bennem az elhatározás, hogy érdemes lenne Michael Mayr nézetét tovább gondolni. Az osztrák történész arra a következtetésre jutott, hogy Lazius az egyes történeti műveit ténylegesen felhasználta vagy szándékában állt felhasználni a *Decades* megírásakor, tehát a nyomtatásban megjelent művei a *Decades* előtanulmányaiként is funkcionálnak. Lazius *Commentarii Reipublicae Romanae*jének pannóniai városokról is írt szövegrészleteit összehasonlítottam az *Archaeologia* odavonatkozó részleteivel, valamint az Erdély-leírásával. Ezzel azt kívántam bizonyítani, hogy Lazius nemcsak a *Dacades*hez, hanem más műveinek megírásakor is felhasználta korábbi műveit. Továbbá az is céлом volt, hogy bemutassam Lazius történetírói módszerének fő jellemzőjét, azaz, hogy az osztrák humanista az éppen készülő művébe beillesztett olyan részleteket, vagy akár teljes fejezeteket a már korábban elkészült írásaiból, amelyek tartalmukban az újabb, készülöben levő munkájába jól illeszkednek.

A Magyarország-leírások vizsgálatakor egyértelművé vált, hogy mennyire meghatározza egy-egy chorográfia informatív voltát a korabeli Magyar Királyságot illetően,

---

¹ KULCSÁR Péter (2010): *Eszmék, legendák, történelem és történetírás (Tanulmányok)*. Budapest: Lucidus Kiadó, 24–25.

hogy milyen térképet (antik állapotokat tükröző vagy „napra kész”) használt a szerző. A *Térkép és földrajzi ismeretek* című alfejezetben a Magyarország-leírásokat vizsgáltam meg, hogy használt-e szerzőjük bármiféle térképet, és amennyiben igen, akkor milyen térképet, Ptolemaiosz Pannonia térképét, vagy esetleg a korabeli Magyar Királyságot ábrázolót. Ennek bemutatása mellett különös hangsúlyt fektettem, Lazius Magyarország térképe és az *Archaeologia* közti kapcsolat, valamint a *Des Khünigreichs Hungern* (a térképhez tartozó, német nyelvű leírás) és az *Archaeologia* közötti viszony feltárására is.

Végezetül az utolsó témakör, amit igyekeztem körüljárni, az az *Archaeologia* forrásai voltak. Az *Archaeologia*t olvasva a figyelmünk megakadhat a számos műcímen és szerzőn, akiket Lazius forrásként megemlített. Összesen 41 nevet számolhatunk össze, valamint öt mű esetében nem szerzőre, hanem a címére hivatkozik az osztrák humanista. Ezek olyan munkák, ahol a szerző kiléte ismeretlen, mert évkönyvre (például *annales Urspergensis*) vagy útikalauzra (például *itinerarium Antonini*) hivatkozik. A felhasznált források kérdéskörének áttekintését több szempont szerint is megközelíthetjük. Mivel Lazius Magyarország-leírása egy földrajzi jellegű munka, ezért logikus az feltételezni, hogy a felhasznált források nagy része is ilyen jellegű írás. Továbbá, mivel alapvetően az *Archaeologia* az antikvitás térképére kívánta felhelyezni a Magyar Királyságot, így joggal feltételezhető antik auktorok túlsúlya. De e kézenfekvő szempontok mellett érdemes a másik megközelítés mentén is vizsgálni, például az egyes források információ tartalmának vizsgálatával.

Az alfejezetben ezért igyekeztem megmutatni, hogy az antik és középkori szerzők közül kikre támaszkodott az ismeretszerzésben Lazius, valamint a földrajzi jellegű munkák mellett milyen műfajokat használt forrásként. Továbbá külön kitértem a magyar történelemre vonatkozó forrásra, ugyanis ha Lazius magyar őstörténetet, valamint a középkori Magyar Királyságot illetően tett kitekintéseit nézzük, akkor a forrás mibenléte kapcsán gondolkodóba eshetünk, ugyanis e passzusoknál forrásként a magyarok évkönyveit (*annales Hungarorum/annales Hungarici*) jelölte meg. Azt igyekeztem kideríteni, melyik latin nyelvű magyar történeti munkát (Képes krónika, Hess-krónika, Thuróczy krónikája, Bonfini magyar története) rejtheti az *annales Hungarorum* vagy *annales Hungarici* megjelölés.

A negyedik fejezetben a disszertáció főbb eredményeinek az összefoglalása olvasható, majd ezt követi a felhasznált szakirodalom jegyzéke. Végül a hatodik fejezetben az *Archaeologia* első könyvének átirata olvasható. Ahol az *Archaeologia*ban szereplő rövidítéseket jelölés nélkül, feloldva közlöm. A szöveg ortográfiáját egységesítettem a ma használt akadémiai helyesírás szerint. A tulajdonneveket (például Chianadiensis comitatus, Bekhesiensiscomitatus, Iordnandes) Lazius írásmódja szerint írtam át mindenféle változtatás

nélkül. Végezetül szeretném jelezni az olvasó felé, hogy a Lazius által használt idézetek tipográfiai elkülönítése tőlem származik, a kéziratban az idézetek nem különülnek el a főszövegtől.

II. A kutatás eredményei

A dolgozat új eredményei a következő pontokban foglalható össze:

- 1) Mivel az *Archaeologia* nincs datálva, így a mélyebb elemzések megkezdése előtt fontos volt behatárolni, hogy mikor keletkezett az munka. A datálás kérdésének megoldásában az Oláh Miklósnak szánt, tervben maradt ajánlás – amelyben „episcopus Sagrabiensis”-nek nevezte a főpapot Lazius –, Bonfini *Decadesére* való hivatkozás megléte, valamint az *Archaeologiában* megemlített történeti események (Nádorfehérvár eleste, a mohácsi csatavesztés, Katzianer seregének Eszék mellett elszenvedett veresége, valamint a siklói vár török kézre kerülése) voltak segítségemre. Ezek alapján arra a megállapításra jutottam, hogy az *Archaeologia* valamikor az 1540-es évek közepén, de mindenképpen 1543 után és 1548 előtt keletkezett.
- 2) Sikerült rávilágítanom, hogy a humanista geográfiai igen alkalmasnak bizonyultak a politikai propaganda igényeinek a kiszolgálására. Míg Lazius az Erdély-leírásában a területi igény megindokolása mellett igyekezett, hogy I. Ferdinánd személyét dicsfényel vonja körül, valamint magyar királyként az ország kormányzására való rátermettségét hangsúlyozza Szapolyai János magyar királlyal szemben, addig az *Archaeologiában* még olyan mértékű területigény megalapozásával nem találkozunk, mint az Erdély-leírásban.

Úgy vélem, hogy a Magyarország-leírásnak kevésbé volt rejtett célja a területi jogigény megszilárdítása – azaz, hogy Habsburg Ferdinándnak nemcsak a Jagellók és a Habsburgok közti házassági szerződések okán van joga a Magyar Királyság feletti uralomra, hanem jogigényt szolgáltat az is, hogy már az antikvitásban germánok uralkodtak a Kárpát-medence egyes területein. Sokkal inkább arra kell gondolnunk, hogy Lazius azt kívánta bebizonyítani, hogy a magyarok és a Magyar Királyság (azaz Pannonia) történelme szorosan kötődik a germán eredetű népek, a „szomszédok” történelméhez. Ami szintén szembetűnik az *Archaeologia* és a *Descriptio Daciae* kapcsán, hogy a Magyarország chorográfia estében nem beszélhetünk markáns „germanizálásról”. Ennek oka valószínűleg, hogy *Archaeologiának* azok a fejezetei (főleg a harmadik könyv ethnográfiai jellegű

részei) nem maradtak ránk (vagy már el sem készültek), ahol Lazius igazán kibontakozhatott a germán eredet és jelenlét hangsúlyozására. Ugyanakkor a területi igény megindoklása mellett másfajta rejtett üzenet közvetítésére igen alkalmas a szöveg. Hiszen a politikai célokat kiszolgáló igyekvő szövegrészletek, amellet, hogy érzékeltetik a germán eredetű népeknek a Kárpát-medencében való állandó jelenlétét, arra is felhívják a figyelmet, hogy a germán és szkíta eredetű népek történelme már az antikvitás óta szorosan összefonódik a térségben.

- 3) Azzal, hogy összevettem a *Commentarii Reipublicae* és az *Archaeologia* témában releváns szöveghelyeit, sikerült Lazius munkamódszerét is árnyalni. Michael Mayr kutatásai nyomán eddig csak arról írt a szakirodalom, hogy Lazius nyomtatásban is megjelent történeti munkái a *Decades*hez készített előtanulmányok voltak csupán. Ezen gondolat mentén elindulva, sikerült rávilágítanom, hogy Lazius történetírói módszerének sajátja, hogy a már elkészült/nyomtatott vagy éppen még készülő/kéziratban levő írásainak egy-egy részletét előszeretettel építi be más műveibe. Ez a megállapítás nemcsak azért fontos, mert Lazius munkamódszeréhez szolgált adalékkal, hanem az *Archaeologia* tartalmának rekonstrukciójához is értékes információkat szerezhetünk. A műnek egyetlen példánya ismert, ráadásul harmadik könyve teljes egészében, a második pedig részben elveszett. A *Commentarii Reipublicae Romanae*ből nemcsak a Magyarország-leírásban a lapközepén hirtelen félbeszakadt mondat folytatása derül ki, hanem az *Archeologia* második könyvéből hiányzó fejezetek tartalma is nagy valószínűséggel rekonstruálható ez alapján. Egyrészt képet alkothatunk arról, hogy Anquincumtól tovább haladva a Duna mentén Carnuntumig a Dunántúl nyugati részének (és olykor Burgenland) városai következtek volna, ezt pedig a mai Szlovénia északkeleti része követte volna, és végül a horvát területekkel (az egykori zágrábi és pozsegi vármegyékkel) zárta volna Pannonia településeinek ismertetését. Továbbá a harmadik könyv tartalmát is részben rekonstruálhatjuk, ugyanis az *Archaeologia* második könyvében utalást tett arra Lazius, hogy majd egy külön könyvben fog foglalkozni a Pannónia területén állomásozó római légiókkal. A *Commentarii Reipublicae Romanae* negyedik könyvében a római hadseregről, a katonai közigazgatásról, a legiók állomáshelyeiről írt Lazius, valamint az illír háborúkra is kitért. Továbbá az is világossá vált, hogy az *Archeologia* és a *Commentarii Reipublicae Romanae* pannóniai városokat ismertető fejezetei nemcsak tartalmukban azonosak, hanem megfogalmazásukban is nagymértékű hasonlóságot mutatnak. Ahol mutatkoznak különbségek, ott is részben

a kortörténeti kitekintések okán. Azaz Lazius a *Commentarii Reipublicae Romanae*ben sem mulasztotta el értesíteni olvasóit, hogy mely települések kerültek török kézre. A különbségek oka másrészt a tévedések helyreigazítása, azaz az *Archeologiában* tévesen azonosított településeket a *Commentarii Reipublicae Romanae*ben már helyesen adta meg Lazius.

- 4) A térképről szerezhető ismeretekről szóló részben adalékkal szolgálok Ransanus *Epithomájához*. Az itáliai humanista Pannoniáról szóló leírását összevettem a Szathmáry Tibor könyvében szereplő 15. századi, Pannoniát ábrázoló Ptolemaiosz-féle térképekkel, amelynek során arra a következtetésre jutottam, hogy az 1478-ban Arnold Bucknick által készített és Calderinus Domitius által Rómában kiadott *Geographia* Pannonia-térképe szolgálhatott forrásul Ransanus számára az *Epithoma* Pannoniára vonatkozó részeinek fogalmazásakor.

Szintén a térképekről szóló fejezetben tértem ki a *Des Khünigreichs Hungern*, az *Archeologia* és Lazius Magyarország-térképe közötti viszonyrendszerre, amivel kapcsolatban a következő megállapításokra jutottam. Bár a német nyelvű Magyarország-leírás mennyiségileg sokkal több földrajzi és közigazgatási egységet (például hegyet, tavat, megyét... stb.) nevez meg, de tartalmában nem több a latin nyelvű leírásnál. Legtöbbször ugyanannyi vagy még kevesebb információt közölt Lazius, mint amit az *Archeologiában*, ugyanazokat az antik idézeteket citálta a *Des Khünigreichs Hungern*ben is, mint a latin nyelvű szövegben. Annak oka, hogy a *Des Khünigreichs Hungern* csak a névanyag tekintetében tudta felülmúlni az *Archeológiát*, az, hogy a német nyelvű chorográfia mellett segédletként ott állt egy térkép. Ugyanakkor Lazius vagy nem akarta, vagy nem is volt célja, hogy a *Des Khünigreichs Hungern* elkészítéséhez olyan mértékben kiaknázza a Magyarországról készített térképét, ahogy Oláh azt tette a Lázár-féle térképpel. Mivel az *Archeologia* megírásakor még nem készült el Lazius térképe, így az teljes bizonyossággal kizárható, hogy a latin szöveg megírásához felhasználta volna azt. Ugyanakkor fordított irányban érvényesült ez a hatás, az *Archeologiában* lejegyzett, az antik állapotokkal kapcsolatos ismereteit igyekezett a térképen is megjeleníteni Lazius.

- 5) Az *Archeologia* forrásait illetően megállapítható, hogy az antik források dominanciája arra enged következtetni, hogy Lazius az *Archeologiával* Magyarországot inkább az antikvitás térkép kívánta elhelyezni, semmint a korabeli állapotokról pontos tájékoztatást adni. Az is egyértelműen látszik, hogy a kevés geográfiai munka okozta hiátust különböző történetírók műveivel igyekezett pótolni.

Az *annales Hungarorum* forrásmegjelölés problematikáját részletesen körüljárva, a könyvben szereplő margináliák alapos vizsgálata után pedig teljes bizonyossággal kijelenthetem, hogy az így aposztrofált forrás az a Hess András nyomtatta *Budai krónika* volt. A Budai krónikának az a példánya járt a 16. századi osztrák humanista, Wolfgang Lazius kezei között, és használta is azt készülő műve, az *Archaeologia* megírásához, melyet ma az ÖNBben őriznek az Ink 5.F.35 jelzet alatt.

III. A téma kutatásának további lehetőségei

Végezetül terveim között szerepel az *Archaeologia* két könyvének kritikai apparátussal ellátot digitális szövegkiadása. Véleményem szerint egy ilyen szövegközlés az adatgazdagításnak köszönhetően komoly lehetőségeket tartogat; elég csak arra gondolnunk, hogy digitális térben sokkal egyszerűbb az írott szöveg és térkép közti viszony vizualizálása, megjelenítése. Ezen felül szeretném folytatni Lazius és Hess *Budai krónikája* közötti viszony vizsgálatát, és behatóbban megvizsgálni, hogy Lazius mit tartott fontosnak a magyarok történelméből kiemelni, esetleg azt megnézni milyen események lejegyzésekor vitatkozott Lazius a krónikában leírtakkal. A *Budai krónika* széljegyzeteinek és szövegkiemeléseinek alaposabb tanulmányozása mellett a *Descriptio Transilvaniae*t, valamint a *Rerum Pannonicarum libri* őstörténetet taglaló szövegrészleteit is be kívánom vonni a kutatásba. Ahhoz, hogy teljes képet kaphassunk Lazius a Magyar Királyságról alkotott képéről az *Archaeologia* mellett a *Descriptio Transilvaniae*-t is érdemes további vizsgálatoknak alávetni, ugyanis, ha megnézzük Lazius Dacia-fogalmát, akkor azt láthatjuk, hogy nemcsak szűken vett Erdély-leírását olvashatunk, hanem ír minden olyan területről, ami nem az egykori Pannonia, az az a felső-magyarországi, duna-tisza közti, a tiszántúli területekről is. Ebből is látszik, hogy Lazius Magyarország- és Erdély-leírásának kutatása még számos izgalmas iránnyal és lehetőséggel kecsegtet a kutatómunka folytatására.

IV. Az értekezés témájában megjelent publikációk

- CSAPÓ Fanni (2022): Koppány, a szerémi vezér? Egy Wolfgang Lazius-szöveg könyvtörténeti tanulságairól. *Magyar Könyvszemle* 138. évf., 3. sz., 318–338.
- CSAPÓ Fanni (2021): A Nagy Chorográfiák: a korabeli földrajzi tudás közvetítői, vagy térképek „szövegkönyvei”? in: Dávid Benjámín – Kiss Gábor Ferenc – Lengyel Ádám (szerk.): „*Sapere aude*” *A Szegedi Történezhallgatók Egyesületének Második Konferenciája tanulmánykötete*. Szeged: Belvedere Meridionale, 51–66.
- CSAPÓ Fanni (2020): On the manuscript(s) of Lazius’ description of Transylvania. *Acta Classica Universitatis Scientiarum Debreceniensis* LVI. 35–50.
- CSAPÓ Fanni (2020): Erdély népei egy osztrák humanista szemével. in: Takács László – Tóth Orsolya (szerk.): *Hereditas Graeco-latinitas VIII. Biográfia és Identitás*. Debrecen: Debreceni Egyetem Klasszika-filológia és Ókortörténeti Tanszék, 255–268.
- CSAPÓ Fanni (2020): Hogyan írjunk okosan több száz oldalas monográfiákat? Avagy Wolfgang Lazius (történet)írói módszere. In: Bene Ildikó Mária – Molnár Annamária – Szűcs Kata Ágnes – Virág Csilla – Vrabéy Márk (szerk.): *Fenntartható tudomány. Hagyomány és újrahasznosítás a felvilágosodás előtt. Fiatalok Konferenciája 2019*. Budapest: Reciti Kiadó, 83–97.